

Houzar, Petr

## **Závěr**

In: Houzar, Petr. *Předbělohorská znaková privilegia pro česká, moravská a slezská města, městečka a vsi*.  
Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2025, pp. 575-598

ISBN 978-80-280-0625-9; ISBN 978-80-280-0626-6 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81988>

Access Date: 03. 07. 2025

Version: 20250703

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pokusili jsme se blíže seznámit s jedním z pramenů heraldiky, jehož míru důležitosti a faktický dosah je možné plně ocenit teprve při bližším zpětném pohledu na dějinný vývoj. Udělení znaku se dělo osamoceně, nebo spolu s dalšími právy. Přestože listiny, jimiž docházelo k udělování totožných práv, kromě znaku, byly prakticky shodné, výzkum byl zaměřen výhradně na listiny obsahující nové udělení znaku, celkem hovoříme o 156 listinách. Souhrnný, nikoli však úplný přehled prací, jejichž autoři se soustředili na publikování informací o znacích měst, městeček a vsí, ať už pro jednotlivé lokality v různých regionech či v celé zemi, přinesl údaje o stavu poznání na poli české komunální heraldiky se zaměřením na problematiku znakových privilegií doby předbělohorské. S politováním lze konstatovat, že budoucí generace výzkumných pracovníků a badatelů mají před sebou nesnadný cíl nápravy stavu, v němž se poznatky dřívějších autorů nachází. Existují samozřejmě kvalitní publikační počiny, nicméně dle našeho názoru stále zaujímají menšinu oproti méně kvalitním.

V souvislosti s tím byla provedena excerpce příslušných pasáží, z nichž by bylo možné zjistit, jak dřívější badatelé chápali pojem znakového/erbovního privilegia. Od počátků, kdy lze zaznamenat orientaci na pergamenové listiny dochované v originální podobě, se přirozeným vývojem zájmu o předmětnou látku autoři přikláněli k názoru, že znakovým privilegiem lze chápat text listiny dochovaný v jakékoli formě. S tímto závěrem jsme se plně ztotožnili a díky tomu bylo možné vytvořit i typologii listin, důležitou pro další práci. Kromě kategorií, které jsou obecně chápány jako nezpochybnitelné, například rozdělení listin podle vydavatelů, bylo do výkladu zahrnuto i jazykové hledisko. Přestože z látky vyplývá, že čeština v našem prostřední v předbělohorském období dominovala a německy byly vydávány listiny zejména pro komorní a horní lokality, ověřili jsme si, že kritérium jazyka nebylo zvoleno samoučelně, nýbrž hraje výrazně pomocnou roli pro čtenáře a jeho snazší orientaci zejména v kapitole o rozboru formuláře panovnických listin.

O vydání privilegia panovníka prosili nejčastěji držitelé lokalit. Ze souboru zkoumaných znakových privilegií vydaných v předbělohorském období se tak stalo v osmdesáti osmi případech. Šestasedmdesátkrát se v listinách uvádí v roli petitora šlechtic, z toho převažují příslušníci vyšší šlechty nad nižšími v poměru čtyřicet dva ku třiceti čtyřem, osmkrát představení klášterů, třikrát zástupci obcí královských měst a jednou olomoucký biskup. Listiny v této skupině vydal vždy panovník. V osmapadesáti případech se k panovníkovi s prosbou dostavili sami příjemci privilegií. Tato skupina obsahuje třicet jedna listin vydaných panovníkem, čtrnáct šlechtou a třináct církevními představiteli. Listiny Ferdinanda I. pro Jáchymov a Františka z Thurnu pro Havlíčkův Brod a Dolní Dunajovice v naračnících ani jiných formulích petitora neuváděly, a proto je bylo nutné zařadit do samostatné skupiny. V sedmi případech nebylo možné petitora postihnout, neboť se text listiny nedochoval v takové formě, která by jej mohla bezpečně prokázat.

Z uvedeného bychom chtěli zvlášť vyzdvihnout pány a rytíře, tedy osoby, které zastávaly důležité úřady, pohybovaly se ve vysoké politice a v okolí panovníka, osobně se s ním znaly, pojily je vzájemné rodové a ekonomické vazby a měli tedy společné zájmy na směřování zemské politiky a veřejného života. Kromě toho tito lidé někdy sami vydávali znaková privilegia pro lokality na svých panstvích. Z našeho období zejména nejvyššího kancléře Vratislava II. z Pernštejna, který v letech 1570–1577 udělil znaky vesnicím Troubky, Čehovice a Držovice. Existuje totiž domněnka, že by v budoucnu mohlo dojít k dalším nálezům listin tohoto typu, zejména na rozsáhlých dominiích pánů z Rožmberka či Pernštejna. Ale například i na dominiu palatina Františka z Thurnu, jenž vydal znaková privilegia pro Havlíčkův Brod, Dolní Dunajovice a Březí. Z řady rovněž výrazně vystupuje postava Jiřího Mehla ze Střelic, který se dokázal sžít s českým prostředím a sám vydal či zajistil vydání sedmi znakových privilegií. Chrastavě polepšil znak sám v roce 1568, což nechal o dva roky později potvrdit Maxmiliánem II. V roce 1574 týž panovník znak Chrastavě polepšil a na konečnou podobu jej upravil Rudolf II. v roce 1581. Ve stejný den jako Chrastavě pak Rudolf II. udělil znak Hrádku nad Nisou a poté v roce 1587 Rumburku a Jiřetínu pod Jedlovou. Připomeňme rovněž, že prvními třemi listinami pro Chrastavu došlo k rozhojnění znaku přidáním lilí a labutě, tedy figur a klenotu z erbu Jiřího Mehla. Od roku 1581 se však můžeme ve všech znacích setkávat nejen s těmito figurami, ale i rákosím a poštovními trubkami, kteréžto figury pocházely z erbů Mehlových manželek.<sup>724</sup>

Údaje o petitorech se vždy nacházely v naračnické formulaci, ale díky několika suplikám, které se podařilo nalézt během heuristických prací, bylo možné po-

724 Pro více podrobností viz heslo 115. Chrastava na s. 313–314.

rovnat, nakolik se listiny se suplikami shodují. Písemná suplika nebyla minimálně za začátku předbělohorského období běžnou formou prosby; první jsme zaznamenali až z konce doby vlády Ferdinanda I. a další až z období vlády Rudolfa II. Zajímavý faktor tvořily nejen rozdíly mezi právy, o něž bylo prošeno, ale také zmínky o vrchnosti. Privilegia Rudolfa II. pro Horu Svatého Šebestiána, Dolní Kounice, Heřmanův Městec, Bystřici nad Pernštejnem a Bor, která panovník vydal na prosbu zástupců obcí, obsahovala alespoň informaci o tom, kdo je držitelem sídla. Naopak v listinách pro Horní Kounice, Město Albrechtice, Hustopeče, Liberec, Adamov a Kladruby nebyla o vrchnosti učiněna ani zmínka. Z vyjmenovaných lokalit známe supliky zástupců Města Albrechtic a Heřmanova Městce. Zatímco v suplice Města Albrechtic se vrchnost zmiňuje mimochodem jakožto vydavatel listiny, jež má být potvrzena, ale v listině se již neuvádí, v případě Heřmanova městce neobsahuje zmínku o vrchnosti suplika, avšak listina ano. Alespoň náznakem se o vrchnosti dozvídáme při popisu znaku Mikulova, v němž se odkazuje na erb pánů z Lobkovic. V těchto vyjmenovaných případech bychom se mohli ptát, nakolik tyto lokality vystupovaly sebevědomě ve snaze se vyrovnat královským městům a v kolika případech se jednalo spíše o nezáměr ze strany vrchnosti o vykonání prosby o udělení listiny.

Jeden z hlavních článků studia tvořila diplomatická a heraldická stránka znakových privilegií. Diplomatický pohled na vnější znaky potvrdil, že například podpisové schéma se vyvíjelo a upevňovalo a až na samém konci předbělohorské doby lze uvažovat o jeho ustálení. Za badatelsky nejzajímavější a nejvíce otázek vyvolávající vnější znak lze bezpochyby potvrdit miniaturu. Kromě toho, že byl proveden pokus o zařazení miniatur do příslušných kategorií v rámci jejich typologie, zaměřili jsme výzkum především na otázku, kdy a kdo miniatury do listin maloval a jak mohla být na malbu vázaná výroba pečetního typáře. Na podkladě několika nepřímých důkazů, dochované listiny Ferdinanda I. pro Vlachovo Březí a jejího vidimu a privilegia Matyáše II. pro Loučnou pod Klínovcem jsme dospěli k názoru, že listiny byly nejdříve opatřeny textem. Písař nejdříve vyhotovil text listiny, který byl posléze opatřen ozdobnou iniciálou v intitulaci a malbou znaku. Neexistoval patrně pevný postup, neboť například listina Matyáše II. pro Loučnou pod Klínovcem obsahuje iniciálu, ale místo pro znak zůstalo prázdné, zatímco listina Ferdinanda I. obsahuje vymalovaný znak, ale iniciála chybí. Listiny tedy mohly být příjemcům expedované s malbou nebo bez ní, přičemž záleželo na finančních možnostech jednoho každého. Důležitou roli hraje fakt, že nemalá skupina příjemců byly vsi a vsi povýšené k tomu momentu na městečko. Tyto lokality přirozeně nemohly vládnout takovými prostředky jako již existující městečka a města. Nadto miniatury vykazují natolik odlišný soubor výtvarných pojetí, že není možné, aby byly vyhotovovány jednou dílnou.

Dospěli jsme proto k názoru, že řada příjemců si malbu do listiny obstarávala sama, a to prostřednictvím malíře, který mohl pobývat například v nejbližším královském městě, kde si i nechávali vyrobit pečetidlo.

Jednu z nejdůležitějších a patrně i nejobsáhlejší část tvoří rozbor vnitřních znaků, respektive rozbor formuláře znakových privilegií. Hlavní cíl spočíval v pokusu o rozkrytí vazeb mezi jednotlivými formulemi v rámci příslušných listin a zejména mezi listinami navzájem, aby bylo možné stanovit, zda v panovnické kanceláři existovaly určité vzory, jež sloužily stylizátorům pro koncipování textů znakových privilegií. Výzkum jednotlivých listin musel být učiněn podrobně, každá formule podrobena příslušné kritice a komparaci. Zvolený metodologický přístup se snažil pracovat s jednotlivými formulami v kontextu jejich vzájemné návaznosti, zejména narace, dispozice a sankce. Kromě celkovému způsobu koncipování určitých formulí byla značná část pozornosti věnována slovním obrátům, jimiž formule začínaly a těm, které bezprostředně předcházely udělení znaku.

Protokol se projevil jako poměrně konzistentní část listin, v níž se nacházelo minimum odlišností. Z nich nejmarkantnější souvisela se změnou titulatury Ferdinanda I. po roce 1556, kdy byl zvolen římským císařem.

Studium narace přineslo výsledky v podobě nálezů dílčích podobných prvků, díky nimž bylo dospěno ke čtyřem možným způsobům, jakými ji stylizátoři koncipovali; a to bez ohledu na užitý jazyk. Pro rychlý přehled lze využít následující schéma:

- I. listiny, v jejichž naracích se uvádí konkrétně jedno právo a poté petitor obecně prosí o udělení „*dalších milostí*“;
  - II. listiny, v jejichž naracích jsou práva vyjmenována;
    - II. 1. mezi právy se uvádí i prosba o udělení znaku;
    - II. 2. mezi právy se neuvádí prosba o udělení znaku;
  - III. listiny, v jejichž naracích se uvádí práva pouze obecně;
  - IV. listiny, v jejichž naracích se konkrétně žádá práva nejmenují.
- 
- I. Ferdinand I. vydal celkem šedesát tři českých znakových privilegií, o nichž v badatelské obci existuje povědomost. Z tohoto počtu se v první skupině nachází třicet osm privilegií počínaje listinou pro Miroslav z roku 1533 a konče listinou pro Němčice nad Hanou z roku 1563. Téměř ve všech případech bylo onou další milostí míněno vysazení vsi za městečko. Z dvanácti

listin, které vydal Maxmilián II., bylo možné do první skupiny zařadit pouze privilegium pro Horní Dunajovice, z třiatvaceti listin Rudolfa II. žádnou a listina Matyáše II. pro Kladruby do této skupiny rovněž nemohla být zařazena. Z německy koncipovaných listin Ferdinanda I. obsahovalo první způsob znění narace pouze privilegium pro Horu Svaté Kateřiny. Narace v německých listinách ostatních panovníků byly koncipovány odlišně, a proto se nachází v dalších skupinách.

II. Do druhé skupiny jsme zařadili privilegia, v jejichž naracích došlo k vyjmenování práv jednotlivě, přičemž ne vždy byla uvedena všechna, která později obsahovala dispozice. Hlavním kritériem však bylo, zda v naracích listin v této skupině figurovala prosba o udělení znaku, z čehož vyplynuly další dva způsoby koncipování narace. Z dvaceti českých listin Ferdinanda I. bylo do první podskupiny zařazeno dvanáct a do druhé osm listin. U Maxmiliána II. činí tento poměr deset ku jedné, u Rudolfa II. dvacet ku dvěma, Matyášova listina pro Kladruby patří do druhé podskupiny. V případě Ferdinandových listin se opět jedná o produkci v průběhu téměř celého období vlády,<sup>725</sup> a proto nelze říci, že by se jednalo o fenomén, který se vyskytoval až v posledních listinách a byl převzat do listin jeho nástupců. Nesporným faktem zůstává, že minimálně pro listiny, jejichž obsah tvoří (také) dání znaku, došel druhý typ koncipování narace mnohem většího uplatnění při srovnání s úplným vytěsněním prvního typu. Žádná německy psaná listina Ferdinanda I. se ve druhé skupině nenachází. Německé listiny Maxmiliána II. nemají naraci v žádném ohledu podobnou naracím v listinách Ferdinandových. Práva, která mají být udělena, jsou v konceptu listiny pro Chrastavu z roku 1570 a listině pro Chabařovice přesně vyjmenována a obsahují i znak, proč se nachází v první podskupině druhé skupiny listin podle obsahu narace. V první podskupině druhé skupiny figurovala i privilegia Rudolfa II. pro Oloví, Adamov, Mikulov a Ostrov. Narace v listinách Matyáše II. obsahovala pouze udělení znaku a jejich forma více či méně odpovídala listinám Rudolfa II. pro Adamov a Mikulov.

Do druhé podskupiny druhé skupiny bylo možné zařadit listiny Rudolfa II. pro Liberec, Rumburk a Jiřetín pod Jedlovou.

Oproti listinám Ferdinanda I. tedy postupně převažoval počet listin, v jejichž naraci byla jednotlivá práva vypočítávána popořadě.

III. Obecnou formulaci obsahovala z českých listin pouze listina Ferdinanda I. pro Bílinu. Tento typ narace se uplatnil v některých německy psaných

<sup>725</sup> První listinou je privilegium pro Třebovice z roku 1532 a poslední pro Rokycany z roku 1562.

privilegiích, a to od téhož panovníka pro Horní Blatnou a Horu Svatého Šebestiána. V listině Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1574 se hovoří o potvrzení práv, která městečku udělil Ferdinand I., avšak nejmenují se konkrétně. Konečně figuruje v této skupině listina Rudolfa II. pro Rudolfovy.

- IV. Žádnou prosbu neobsahují pouze dvě česká privilegia, konkrétně listiny Ferdinanda I. pro Kralovice a Šumperk.<sup>726</sup> Specifičnost listin Ferdinanda I. vydaných v německém jazyce spočívá zejména v jejich převážném umístění ve čtvrté skupině. V privilegiu pro Jáchymov nebyl uveden petitor, a proto byla komparace dalších listin prováděna až s listinou pro Přísečnici. Listiny pro Horní Slavkov a Krásno se s narácí v privilegiu pro Přísečnici shodovala téměř doslova, ostatní listiny již byly odlišného znění. Prosbu v listinách dalších panovníků nenajdeme již jen v privilegiu Rudolfa II. pro Chrastavu.<sup>727</sup> Vycházíme-li z premisy, že znění privilegia pro Hrádek nad Nisou se shodovalo, případně bylo podobné, můžeme jej zařadit rovněž do čtvrté skupiny.

Kromě výše uvedených informací se v narácích uváděly i konkrétní skutečnosti, pro něž bylo třeba listinu vydat, například ztráta starých privilegií z důvodů válečných či přírodních katastrof či pokles městečka na ves. Nehovoříme však pouze o ztrátě listin či statutu, v některých případech bylo například prošeno o polepšení znaku, přičemž v naráci byl popsán znak starý. Díky takovému popisu je bezpečně doložena existence starého znaku a nadto známy i jeho figury a tinktury. Nachází se zde i listiny, které obsahují například zmínky o vypočítání odúmrti či potvrzení listin předchozích panovníků, které byly opsány v plném znění. Hovoříme tedy o přesném určení práva, jež mělo být uděleno, tedy kromě prosby o vysazení týdenního trhu se například v listině Maxmiliána II. pro Podhradí nad Dyjí uvádí „*trh téhodní sobotní*“. K dalšímu výkladu je nutné předestlat, že německy vydané listiny konkretizaci práv vůbec neobsahovaly. Z českých listin se tedy jedná jmenovitě o privilegia Ferdinanda I. pro Jaroslavice, Horní Kounice, Nové Veselí a Dalešice, Maxmiliána II. pro Horní Dunajovice a Podhradí nad Dyjí, Rudolfa II. pro Jedovnice, Vysoké Veselí, Svitávku, Strachotice, Chudenice, Polešovice, Lovosice, Bor, Oleksovice a Hartmanice a Matyáše II. pro Kladruby. Zatímco z Ferdinandových listin došlo k zopakování práva z naráce i v dispozici pouze v případě Nového Veselí (ostatní byla udělena s odkazem

<sup>726</sup> Privilegium pro Šumperk obsahuje dvě narace, přičemž ve druhé naráci zástupci města prosili o udělení práva konat třetí výroční trh, čemuž panovník vyhověl, a navíc polepšil znak. Výskyt této druhé narace ospravedlňuje k umístění privilegia pro Šumperk současně do druhé podskupiny druhé skupiny.

<sup>727</sup> Diktát listiny je nejednoznačný, a proto nemohla být bezpečně stanovena hranice mezi narácí a dispozicí.

na naraci), v dispozicích obou Maxmiliánových listin se práva opakovaně uvádějí. V privilegiích Rudolfa II. pro Jedovnice, Chudenice, Polešovice, Lovosice, Bor, Oleksovice a Hartmanice se práva v dispozici opětovně jmenují, v listině pro Svitávku se nachází pouhý odkaz k prosbě v naraci. V listinách pro Vysoké Veselí a Strachotice práva v dispozici zopakována nebyla, přičemž se v obou případech jedná o udělení znaku. V listině pro Vysoké Veselí sledujeme první nezvyklost již na počátku narace, kde byl popsán starý znak a uvedeny termíny konání trhů. Poté následuje další část narace s prosbou Jana staršího Bořka Dohalského z Dohalic, který chtěl pro městečko polepšení znaku a přidání třetího jarmarku – polepšení znaku je popsáno jako přidání jeho erbu, který se následně blasonuje, a uveden termín výročního trhu. V dispozici se polepšení znaku uvádí již jen slovy „*přidáním erbu jeho*“ a termín jarmarku se uvádí znovu. Narace privilegia pro Strachotice tvoří značnou část listiny, neboť obsahuje prosbu o konfirmování tří listin a udělení znaku, jenž se zde popisuje. V dispozici panovník konfirmoval ony listiny, zatímco ke znaku se v ní nenachází jakákoli zmínka. V listině Matyáše II. pro Kladruby se nachází prosba o udělení práva pečeti červeným voskem, kteréžto právo najdeme zopakované v dispozici.

Narace často obsahovaly údaje, které lze využít sekundárně pro obecné historiografické bádání. Uvádějí se zejména přírodní katastrofy, válečné události, ale i nedbalost dřívějších představitelů, kvůli nimž došlo ke ztrátě či zničení privilegií. Mimoto se vyskytují i další informace jako například přiblížení umístění dnes již neexistující lokality Jiříkova, který ležel u Dolních Kounic.

Základním kamenem se stala narace, díky níž došlo k vytvoření základních skupin, s nimiž bylo možné dále pracovat. Nicméně i v rámci formulí samých jsme sledovali různé podobnosti a odchylky; například v rámci dispozice jsme pracovali nejen se skupinami, které vznikly při rozboru narace, ale i s dalšími jejími částmi. Rozbor dispozičních formulí bylo tedy nutné rozdělit do několika fází a de facto několika rozdílných souborů tvořících vlastní formuli. V první bylo přihlíženo ke stylizaci úvodu celé formule, který se skládal z poměrně jednotného konstatování, že panovník je nakloněn k vydání listiny a poté pokračování, které mohlo mít až čtyři různé formy. Následovalo samotné jádro (vlastní dispozice) a mandátní ustanovení, jímž dispoziční formule zpravidla končila. Při studiu vykryštalizovaly celkem čtyři možné způsoby, jakými stylizátoři uváděli dispoziční ustanovení, bez ohledu na jazyk privilegia. Po slovech „*K jehožto prosbě naklonění jsouce*“ úvodní část dispozice pokračovala:

- 1) slovy o dobrém rozmyslu a jistého vědomí panovníka spolu s uvedením, z jakého titulu listinu vydal. Ferdinand I. takových listin vydal třicet v českém

jazyce a dvě v německém, Maxmilián II. čtyři a Rudolf II. pět, oba v českém jazyce. V německých listinách Ferdinandových nástupců se první způsob neuplatnil.

- 2) pochvalou věrnosti suplikanta/suplikantů, kterýchžto privilegií bylo vydáno Ferdinandem I. šestnáct česky a jedno německy, Maxmiliánem II. jedno česky a jedno německy a Rudolfem II. šest česky a jedno německy.
- 3) jedním z výše zmíněných obrátů, doplněným slovy o „*radě věrných*“. V listinách Ferdinanda I. se uvedená formulace vyskytovala v šesti až sedmi česky vydaných listinách a sedmi německých, ve dvou českých listinách Maxmiliána II. a jedné německé, v pěti českých listinách Rudolfa II. a jedné německé, v listině Matyáše II. pro Kladruby i jeho obou německých.  
Nelze nezmínit privilegia Ferdinanda I. pro Horu Svatého Šebestiána a Rudolfa II. pro Liberec, v nichž se ke královské radě listiny neodvolávají na začátku dispozice, ale až později, před popisem znaku, který v obou případech nebyl udělen jako první ze všech výsad.
- 4) Doposud zmíněné slovní obraty se v úvodu dispoziční formule mohly být kombinovány, nicméně všechny dohromady, které jsme zařadili právě do čtvrté skupiny, obsahuje sedm českých listin Ferdinanda I. a žádná německá, pět českých listin Maxmiliána II. a německý koncept listiny Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1570, sedm českých listin Rudolfa II. a pět německých.

Ani do jedné skupiny nebylo možné zařadit listiny Ferdinanda I. pro Horu Svaté Kateřiny, Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1574 a Rudolfa II. pro Liberec a Chrastavu. První tři jmenované se odvolávají pouze k prosbě petitorů, a kromě úvodních slov neobsahují žádná navazující slova. Obdobně i poslední jmenovaná, u níž se nadto nepodařilo bezpečně určit konec narace a začátek dispozice.

Kromě zmíněných prvků panovník do úvodní části dispozičních formulí v některých případech zahrnul vyjádření své péče o kvalitní život místních obyvatel. Ponejvíce v královských a komorních městech, o čemž svědčí vyšší míra výskytu v německy psaných listinách. Obsahovaly je listiny Ferdinanda I. pro Jáchymov, Přísečnici, Horní Slavkov, Krásno, Kralupy u Chomutova, Loket a Město Albrechtice, Rudolfa II. pro Adamov a Mikulov a obě listiny Matyáše II. pro Výsluní a Loučnou pod Klínovcem. Nicméně nebyla vytvářena další zvláštní skupina pro jmenované listiny, nýbrž se u nich ve zvláštním odstavci uvádí, do jaké skupiny z oněch čtyř náleží.

Na čtyři skupiny, které jsou blíže uvedeny v rozpravě o naraci, bylo možné navázat v rámci výkladu o studiu dispozice, respektive bylo možné zjistit, na-

kolik ustanovení v dispozicích navazovalo na znění narací. Na tomto místě lze předeslat, že způsob koncipování sankce a koroborace se projevil jako svébytný, a proto nebylo ke skupinám z narace dále přihlíženo.

- I. Do první skupiny náleží třicet osm listin vydaných Ferdinandem I. a následně již jen Maxmiliána II. pro Horní Dunajovice. Z německy vydaných privilegií hovoříme pouze o privilegiu Ferdinanda I. pro Horu Svaté Kateřiny. Celý soubor privilegií první skupiny obsahoval podobný začátek dispoziční formule.
- II. Ve druhé skupině, kde docházelo k vyjmenování chtěných práv v naraci, se nachází dvacet českých privilegií Ferdinanda I., jedenáct českých Maxmiliána II. a německý koncept listiny pro Chrastavu z roku 1570, všech třiatdvacet česky vydaných listin Rudolfa II. a sedm německých a všechny tři listiny Matyáše II. Znění dispozic listin v této skupině bylo značně diferencované a společných bodů bylo možné nalézt pouze málo.
- III. Početní zastoupení listin ve třetí skupině je nejnižší, neboť obsahuje pouze jednu českou a dvě německé listiny Ferdinanda I., německou listinu Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1574 a německou listinu Rudolfa II. pro Rudolfovy. Uvedených pět listin je v této oblasti značně nehomogenních, neboť se pokaždé uplatňuje jiný přístup k formuláři.
- IV. Ve čtvrté skupině najdeme pouze dvě česky psaná privilegia Ferdinanda I., ale sedm jeho listin německých; dále již jen německou listinu Rudolfa II. pro Chrastavu. Listiny pro Kralovice a Šumperk jsou každá koncipovaná jiným způsobem a celé pojetí dispozice se odlišuje. Z německých listin mají téměř uniformní charakter dispozice listin pro Jáchymov, Přísečnici, Horní Slavkov, krásno, Kralupy u Chomutova a Loket, zatímco listiny pro Město Albrechtice a Chrastavu se od nich značně odlišují. Dalo by se říci, že se v tomto konkrétním ohledu více blíží listinám českým.

Heraldická složka dispozice obsahovala po popisu znaku ve většině případů informaci o namalování znaku zpravidla uprostřed listiny a konečně ustanovení o nároku na pečetění určitou barvou pečetního vosku. Obě části vykazují velmi výrazné shody a nalezené odlišnosti lze označit za marginální. Ohlášení malby znaku v listině vždy následovalo po popisu znaku a zpočátku byla jeho forma takřka neměnná: „/.../ *tak jakž to* (ev. jakožto) *všecko rukú a vtipem umění malěřského lépe a dostatečněji vprostřed listu tohoto jest vymalováno a barvami vysvětleno*“. Obdobně zní ohlášení miniatury i v listinách Maxmiliána II., avšak v listinách pro Biskupice, Lochovice a Libáň jsme mohli zaznamenat výjimečné konkretizování listu jako „*našeho císařského*“. Nalezli jsme souvislost s osobou sekretáře Mikuláše Waltera z Waltersperku, který byl petitorem v listinách pro Biskupice

a Lochovice, a blízkým datem vydání listin pro Lochovice a Libáň. Přesto však tato změna nedoznala uplatnění, neboť ani v poslední listině Maxmiliána II. pro Říčany, ani v listinách Rudolfa II. tento dodatek neobsahuje. Ohlášení malby bylo obdobné, avšak vyskytovaly se i drobné odchylky. Listina pro Kladruby obsahuje miniaturu, ale její ohlášení nebylo provedeno žádným způsobem.

V německém jazyce měla forma ohlášení malby znaku zpočátku jednotnou podobu: „/.../ *Alsdann solh Wappen, Clainet vnnd Schillt in mitte diß vnnsers Kuniglichen briefs gemalet vnnd mit farben aigenntlich ausgestrichen sein* /.../“. Z listin vydaných Ferdinandem I. se výrazněji odlišovala pouze listina pro Horu Svaté Kateřiny, kde věta zněla: „/.../ *so wie es alles mit dem Maler-Pemsel und Kunst besser und ausführlicher in Mitten dieses Briefes abgezeichnet zu finden ist* /.../“. V listinách Maxmiliána II. byla malba znaku ohlášena pouze v případě Chabarovic, avšak zpočátku odlišně, než je citováno výše: „/.../ *Jnmassen soliches Jn mitte diß vnnsers Kayserlichen Brieffs gemahlet vndt mit farben ausgestrichen Jst* /.../“. V privilegiích Rudolfa II. byla malba znaku ohlášena čtyřmi odlišnými způsoby, přičemž s nejčastější citací, která je uvedena jako první v rámci tohoto odstavce, se shoduje pouze listina pro Liberec. V obou listinách pro Chrástavu tuto větu postrádáme. Obdobně jako v listině Rudolfa II. pro Rudolfova, jakožto jediným privilegiu tohoto panovníka, které nemá malbu znaku ohlášenu.

Na předchozí ustanovení volně navazovalo povolení užívat znaku, nejčastěji na pečeti. Jeho forma byla takřka neměnná: „/.../ *kteréhožto erbu a pečeti purkmi-str a konšelé již psaného městečka Volframskostela nynější i budoucí mají a moci budou v všelijakých potřebách obecních užívati a jí listy i jiné potřeby zeleným voskem pečetiti, pokudž a kdyby toho potřeba kázala* /.../“. Poměrně volné koncipování v českém znění, které neobsahuje dispoziční sloveso, přichází do ostrého kontrastu s listinami německými, které jím přímo začínají a svou délkou jej několikrát překonávají: „*Geben vnnd verleihen Jnen solhes hiemit aus Romischer Kuniglicher macht auch als regierunnder Behmischer Kunig volkumenheit wissenntlich in krafft diß briefs, Maynen, setzen vnnd wellen, das berurte Burgermaister, Ratmannen vnnd gemainde ernennter vnnsrer stat Slackenwald vnnd alle ire nachkumben Jetzt auch nun vnnd hinfuran Zu ewigen Zeitten die bestimbtten wappen, Cleynet vnnd Schillt Jnn allen vnnd Jeglichen, redlichen vnnd eerlichen sachen Zu schimpf vnnd Zu ernnst auch zu kriegen an irn paniern vnnd getzelten vnnd besonnder Zu irem gemaynen Jnnsigl mit einer vmschrifft S. SENATVS POPVLIQUE CIVITATIS SLACKENWALDENSIS: gebrauchten sollen vnnd mugen, vnnd das solich Jnnsigl nun vnnd Jnn ewig Zeit von meniglich autenticum vnnd glaubwirdig geacht gehalten. Auch in allen briuen vnnd Jnnstrumennten so darunnder erberlich vnnd auffrecht verferttigt vltzogen vnnd ausgeen volkumblich stat vnnd glauben soll gegeben werden nichts weniger alle Jnnstrumenta vnnd brief so vnnder irem vorigen vnnd alten Jnnsigl ausganngen sein allentthalben bey iren wurden vnnd krefftten belyben vnnd daran niemanden geuerd sein. Damit auch*

*oftt genannte Burgermaister, Ratmannen vnnd ganttze gemainde ernennter vnnsrer stat Slackenwald vnnd alle ire nachkumben noch merer vnnsrer sonnder Kunigliche gnad enntpfynden haben wir inen diese gnad getan von newem geben vnnd verlihen. Thuen, geben vnnd verleyhen inen auch daselb hiemit wissentlich in krafft ditz vnnsers Kuniglichen briefs vnnd wellen, das sie fortan vnnd ewigen getzeitten, wie anndere etliche vnnsrer Stete in vnnsrem Kunigreich Behaim so daruber begnadt in allen irer gemaynen stat redlichen hanndlungen, schrifftten vnnd brieffen mit rotem wachs sigln sollen vnnd mugen gantz vnuerhynndert.*“ Na rozdíl od českých listin, které v tomto konkrétním ohledu vykazují značnou míru uniformity, se znění v německých listinách vyvíjelo a ustanovení doznalo značného zkrácení, často bez uvedení barvy vosku. Další odlišení spočívalo v uvádění přesného znění pečetního opisu. Nedělo se tak však ve všech případech, a dokonce díky sfragistickým dokladům víme, že znění z listin nebylo v některých případech do pečeti aplikováno. Obsahovala jej privilegia Ferdinanda I. pro Jáchymov, Přísečnici, Horní Slavkov, Krásno a Loket, koncept listiny Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1570 a privilegia Rudolfa II. pro Liberec, Jiřetín pod Jedlovou a Ostrov. Například v již prvním případě, kdy je uveden pečetní opis v listině pro Jáchymov, nacházíme rozpor se zněním legendy na pečeti. Naopak například opis z listiny pro Přísečnici byl do pečeti přejat. Další výsada se týká možnosti užívat pečeti jako autentické, což je jistě odrazem statusu příjemců jakožto komorních lokalit. Nevysvětluje se tím však skutečnost, že komorní lokality, které obdržely listiny v českém jazyce, tuto možnost výslovně zmíněnou neměly. Nakonec bylo německými listinami umožněno výslovné užívání znaku na malé i velké pečeti. Zmíněné rozdíly nebyly obsaženy ve všech německy vydaných listinách, znění nebylo jednotné a stylizátoři jej postupně zkracovali.

Posledním ustanovením v rámci dispoziční formule panovník obecně vyhlásil, že adresáti privilegií mají užívat právě nabytá práva „*bez překážek všelijakých lidí*“. V privilegiích Ferdinanda I. se tento příkaz téměř vždy vztahoval k vysazení vsi za městečko a povolení usazování řemeslníků a obchodníků a začínal vždy slovy „*chtíce tomu*“. Zatímco v období vlády Ferdinanda I. docházelo k povyšování vsí na městečka poměrně často, v pozdějších letech se o frekventovaný jev nejednalo. Přesto zmíněný mandát obsahují i pozdější listiny, jimiž panovníci polepšovali statut lokalit. Kromě toho se u nich uplatnil i pro jiná práva. Maxmilián II. vysadil ves na městečko pouze ve dvou případech, z nichž listina pro Horní Dunajovice tento rozkaz obsahuje a listina pro Lochovice nikoli. Lochovicím potvrzoval statut městečka a v rámci práva usazování řemeslníků se tento příkaz vyskytuje. Samotná formule však není umístěna na začátku dispozice, ale až na jejím konci. Rudolf II. vysadil celkem devět vsí na městečka, přičemž tento druh mandátu sledujeme i v těchto listinách. V listině Matyáše

II. pro Kladruby se tento mandát nevyskytuje, neboť Kladruby již byly v době vydání listiny městem.

Další mandátní ustanovení v dispozici se vyskytovalo nejčastěji u práv ke konání trhů, dání znaku a práva pečetit. Tento mandát neměl žádnou pevně stanovenou podobu, avšak v listinách Maxmiliána II. a zejména Rudolfa II. získal podobu výše uvedeného mandátu typu „*chtiće tomu*“, kterou dříve obsahovala privilegia Ferdinanda I. výlučně v souvislosti s vysazením vsi na městečko. Uplatnilo se tak i v případě dalších práv. Privilegium Matyáše II. pro Kladruby bylo znakovým privilegiem v užším slova smyslu. Mandát, který by byl umístěn v rámci udělení znaku a práva pečetit červeným voskem, zde nefiguruje.

Mandátní ustanovení v německých listinách, které by následovalo bezprostředně po určité výsadě a vztahovalo by se výhradně k ní, se nacházelo pouze v listinách Ferdinanda I. pro Horu Svatého Šebestiána a Rudolfa II. pro Liberec.

Na konci dispozice se často uváděl jakýsi generální – shrnující mandát, jímž panovník znovu stanovil, aby žádná osoba nezasahovala do udělených práv; v řadě listin panovník zakazoval i sobě a nástupcům na českém trůně, aby do práv zasahovali. V sedmatřiceti listinách Ferdinanda I. se tento příkaz vztahoval na krále samotného a také na jeho nástupce na českém trůnu. V něm se někdy uváděla udělená práva obecně, jindy došlo k jejich zopakování. Tento mandát sledujeme i v listinách Maxmiliána II., přičemž druhý typ, kdy panovník nařizuje zachování práv sobě a svým nástupcům, obsahovala čtyři privilegia, Rudolfa II. deset a tento typ generálního mandátu obsahovala i listina Matyáše II. pro Kladruby. Mimoto se v ní nachází ještě další a zároveň ojedinělý příkaz, v němž panovník stanovuje, že Kladrubští mají být věrní klášteru jakožto svému pánu.

Součástí tohoto mandátu tvořilo ustanovení, v němž panovník nařídil, že udělených práv mají příjemci užívat bez narušování. V českých listinách bychom mohli spatřovat analogii ve znění „*bez překážek všelijakých lidí*“. V tomto mandátu se často opakovala práva udělená v dispozici, a to výčtem, obecným shrnutím či kombinací. Ve všech listinách Ferdinanda I. s výjimkou Horní Blatné, Lokte a Hory Svatého Šebestiána se v mandátu opakují udělená práva, v konceptu listiny Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1570 obecně a pro Chabařovice se uvádí „*confirmirung*“, což bychom mohli chápat polovičně, neboť kromě potvrzení znaku jej panovník nově udělil. V listinách Rudolfa II. se práva v mandátu opakují pouze v případě Oloví. V privilegiích Rudolfa II. pro Rumburk a Jiřetín pod Jedlovou se uvádí obecně a jejich kombinaci najdeme v listině pro Ostrov. Listiny pro Adamov a Mikulov obsahují sousloví „*Wappens Privilegia*“, což se do té doby v žádné listině neobjevuje.

Velmi neobvyklou a úspornou formu generálního mandátu obsahuje listina Rudolfa II. pro Rudolfovo, jež uvádí pouze: „*/... / Alles genediglich vnd ohne geferde*

/.../. V listinách Ferdinanda I. pro Loket, Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1574 a listinách Rudolfa II. pro Liberec a Chrastavu (Hrádek nad Nisou) se generální mandát v dispozici nenacházel.

Nejen narace a dispozice, ale i sankce byla stylizátory pojímána jako formule složená z více částí – úvodu s mandátem a vlastní sankce. Obecně se dá říci, že panovník stanovil, aby se obyvatelé a úředníci zachovávali při udělených právech a nenarušovali je, neboť je v takovém případě stihne trest. Forma sankční formule byla v českých listinách proměnlivá jen v drobnostech a byla stylizována jako příkaz. V listinách Ferdinanda I. převažovaly sankce uvozené slovem „*přikazující*“, v listinách jeho nástupců, včetně privilegia Matyáše II. pro Kladruby, listiny začínající „*protož prikazujem*“. V německých listinách se naopak setkáváme s mandátem jako panovníkovou prosbou – „*Gebieten*“. Odlišují se pouze dvě privilegia Ferdinanda I.; první je listina pro Horu Svaté Kateřiny, v níž mandátní část začínala slovem „*Wessentwegen*“ a byla koncipována jako příkaz, neboť zde toto slovo bylo později přímo zmíněno. Mandátní ustanovení v listině pro Horní Blatnou začínalo slovem „*Doch*“. Zatímco v českých listinách jsou obyvatelé a úředníci uvedeni povšechně, v německých listinách byly jednotlivé úřady jmenovány, což sankci značně prodlužovalo. Zpočátku převažovala jednotná forma, kdy se příslušná pasáž shodovala až po slova „*die sein*“ v listinách Ferdinanda I. pro Jáchymov, Přísečnici, Horní Slavkov, Krásno, Kralupy u Chomutova a Město Albrechtice. U Lokte a Hory Svatého Šebestiána jsme viděli zejména absenci některých stavů. Nejmarkantnější rozdíly jsme však zaznamenali v privilegiích pro Horu Svaté Kateřiny a Horní Blatnou. U prvně jmenované byly uvedeny pouze stavy a poddaní z Českého království, u Horní Blatné pouze sám panovník a jeho nástupci. V listinách Maxmiliána II. se odehrála podstatná změna, kdy se říšské stavy nejmenují v žádné listině. V konceptu listiny pro Chrastavu z roku 1570 a v listině pro Chabařovice se uvádí pouze poddaní, stavy a úředníci z Českého království a vedlejších zemí; v listině pro Chrastavu z roku 1574 došlo ke stručnění, neboť panovník prosil všechny a každého z Českého království a vedlejších zemí. Forma sankce v listinách Rudolfa II. se přidržovala znění, která obsahovaly koncept privilegia Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1570 a listina pro Chabařovice. Mandáty v listinách Rudolfa II. se více či méně shodovaly po slova „*die sein*“. Výrazně se odlišuje pouze privilegium pro Ostrov, které se svým formulářem vrací k listinám Ferdinanda I., protože jsou zde vyjmenovány i říšské stavy. Podoba sankční formule v listinách Matyáše II. pro Výsluní a Loučnou pod Klínovcem se shodovala s listinou Rudolfa II. pro Mikulov, a proto se o nich dále nebudeme zvlášť zmiňovat.

V mandátních částech sankčních formulí některých listin došlo k přímé rekapitulaci udělených práv, jindy byla uvedena obecně. České listiny Ferdinanda

I. obsahovaly buď jednu, nebo druhou možnost, ale nikdy jejich kombinaci. V německých listinách se však jednalo o běžný jev, který zaznamenáváme ve třech listinách; jako jediná neobsahovala zopakování žádného práva listina pro Krásno. Výskyt obou jevů současně sledujeme v česky vydaných privilegiích teprve v listině Maxmiliána II. pro Hustopeče z roku 1572, kde se u tohoto panovníka vyskytuje i naposledy. V obou jeho německých listinách pro Chrastavu se práva uvádí obecně, u Chabařovic vidíme kombinaci specifikovaného práva i obecného uvedení. Žádná německá listina Maxmiliána II. neobsahovala pouze přesný výčet práv. V listinách Rudolfa II. převažuje opakované vypsání jednotlivých udělených výsad nad obecným uvedením, nicméně jev, který nastal v privilegiích Maxmiliána II. pouze v případě Hustopečí, lze spatřovat v pěti listinách Rudolfa II. Německá privilegia Rudolfa II. potvrzují nový trend, naznačený již u Maxmiliána II., protože pouze v listině pro Liberec, která je prvním německým znakovým privilegiem Rudolfa II., nacházíme výslovné uvedení daných práv. U ostatních listin k tomu již nedošlo. Obecné uvedení obsahovaly listiny pro Rudolfov, Rumburk a Jiřetín pod Jedlovou; u ostatních byla práva zrekapitulována po slově „*Begnadung*“ či „*Begnadungen*“. V listině Matyáše II. pro Kladruby se práva uvádí obecně. Obě jeho německé listiny pro Výsluní a Loučnou pod Klínovcem jsou znaková privilegia v užším slova smyslu a v obou se dání znaku výslovně opakuje i v mandátní části sankce.

Vlastní sankce, tedy trest za porušení znění listiny, měla nejčastěji podobu panovníkovu hněvu a nemilosti. V deseti českých listinách Ferdinanda I. i hněvu jeho nástupců na českém trůně. S výjimkou listiny pro Všeruby, kde Maxmilián II. varoval „pouze“ před nemilostí, se ve všech sankcích jeho českých listin uvádí hněv a nemilost a to svým, ale v některých listinách i před hněvem svých nástupců na trůnu. Rudolf II. varoval před svou nemilostí, hněvem a nemilostí, nemilostí svou i svých nástupců, avšak nejčastěji najdeme varování před jeho hněvem jakožto císaře a budoucích králů českých. V sankci listiny pro Oleksovice nacházíme v našem souboru ojedinělou sankci: „*skutečné trestání*“. Matyáš II. varoval před svým hněvem a nemilostí jakožto císaře a jeho nástupců na trůnu.

Německé listiny Ferdinanda I. lze považovat za konzistentní v tom smyslu, že obsahují téměř vždy varování před panovníkovou těžkou nemilostí (*schwere Ungnad*) kombinovanou s uložením peněžitě pokuty provinilcům. Pouze v listině pro Horu Svatého Šebestiána panovník varování rozšiřuje na „*schwere Ungnad und Straf*“. Právě toto sousloví se objevuje ve všech třech listinách Maxmiliána II., avšak peněžní pokutu vyčíslil pouze v privilegiu pro Chabařovice. Listiny Rudolfa II. naznačený vývoj nereflektují. Ve všech třech listinách, které vydal pro lokality na panství Jiřího Mehla ze Střelic, se jako trest uvádí „*schwere straf und vngnad*“, ale peněžní trest se nachází pouze v listině pro Chrastavu. Totéž se

uvádí i v sankci listiny pro Ostrov, pouze s odlišnou výší peněžního trestu. V privilegiích pro Oloví, Adamov a Mikulov panovník varuje před těžkou nemilostí (*schwere ungnad*) a přidává peněžitý trest.

České listiny běžně neobsahovaly trest ve formě peněžní sankce. Existují však dvě výjimky. V rámci posledního ustanovení v listině pro Nehvizdy byl peněžní trest naznačen. Nejednalo se však o pokutu, která by byla stanovena panovníkem, nýbrž „*od hejtmána nebo rad našich zřízené komory české uložena byla /.../*“. Pouze jediná listina, která byla vydaná v českém jazyce, obsahovala i peněžitý trest, a to deset hřiven čistého zlata za porušení práv, která Ferdinand I. stanovil v listině pro Kralovice.<sup>728</sup>

Výše peněžní sankce v německých listinách se pohybovala v rozmezí deseti až padesáti marek čistého zlata.<sup>729</sup> Dolní hranici deseti marek zlata obsahuje trest pouze v listinách Ferdinanda I. pro Kralovice, Maxmiliána II. pro Chabařovice a Rudolfa II. pro Chrastavu. Následuje dvacet marek v listině Ferdinanda I. pro Kralupy u Chomutova a Rudolfa II. pro Adamov. Pětadvacet marek zlata měl zaplatit narušitel práv, která Ferdinand I. udělil Lokti, Hoře Svatého Šebestiána a Městu Albrechticím a Matyáš II. Výsluní i Loučné pod Klínovcem. Listina Rudolfa II. pro Mikulov obsahuje trest třicet marek zlata, listina téhož vydavatele pro Oloví čtyřicet a nejvyšší zaznamenanou částku padesáti marek listiny Ferdinanda I. pro Jáchymov, Přísečnici, Horní Slavkov a Krásno a Rudolfa II. pro Ostrov. Vyčíslení peněžní pokuty značně kolísala, a pokud pro určení její výše existovaly nějaké zákonitosti, nelze je vysledovat pouze na základě výzkumu jmenovaných erbovních listin.

Bez uvedení jakéhokoli trestu zůstalo devět českých listin Ferdinanda I. a německé listiny téhož pro Horu Svaté Kateřiny, Horní Blatnou a Rudolfa II. pro Liberec a Rudolfovy; tyto čtyři listiny se skládají pouze z mandátní části.

Koroborační formule se rovněž skládala z mandátní části a vlastního ohlášení přivěšení. Mandátní část začínala v českých listinách vždy slovy „*Však proto*“. V období Ferdinanda I. bylo zaznamenáno deset listin, v jejichž mandátních částech bylo uvedeno vždy pouze jedno z udělených práv. Ostatní listiny se o udělených právech zmiňovaly pouze povšechně. Mezi privilegií, která vydal Maxmilián II., došlo k obecnému uvedení práv jen ve třech případech a u ostat-

<sup>728</sup> Listina pro Kralovice byla vydána jako první česká listina pro českého příjemce po vypořádání se se stavovskou opozicí, která proti králi vystoupila na přelomu let 1546–1547. V roli přímluvce vystupuje Florián Griespek z Griespachu, v té době sekretář královské komory, osobní sekretář krále, člen královské rady a králův podporovatel, jenž se těšil králově přízni a byl obdarováván různými statky a výhodami.

<sup>729</sup> Výše peněžního trestu se častěji uváděla v erbovních listinách pro fyzické osoby i při vyhotovení v českém jazyce, srov. s FIALA, M.: *Tři studie*, 1993, s. 14, 18.

ních se výslovně jmenují, přičemž v listinách pro Lochovice, Libáň a Říčany jsou uvedeny přesně v pořadí, v němž byly uděleny v dispozici. Pouze ve čtyřech listinách Rudolfa II. se udělená práva rekapituluji, jaksi mimochodem se objevují v listině pro Hostouň. Z ostatních listin, v nichž se práva uvádí obecně, jsme u listin pro Heřmanův Městec, Jedovnice a Jívovou zaznamenali drobně odchylnou formu obecného uvedení udělených práv v mandátu. Mandát zcela chyběl v deseti listinách Ferdinanda I., v jedné listině Maxmiliána II., třech Rudolfa II. a listině Matyáše II. pro Kladruby. Jednota německých listin spočívala v absenci mandátní části v rámci širší koroborační formule.

Ohlášení pečeti volně navazovalo na předchozí část a v českých listinách jej uvozovala slova „*tomu na svědomí*“, v německých „*mit*“ nebo „*der*“, případně „*zu*“. Panovník vždy přikazoval přivést k listině pečeť a znění koroborací se, vyjma listin Ferdinanda I. pro Horní Blatnou a Rudolfa II. pro Rudolfovo, výrazně nelišilo. V listině Maxmiliána II. pro Všeruby a dalších, u nichž se dochovalo plné znění, jsme však namísto „*rozkázati*“ mohli vidět „*rozkázati ráčili*“, kterážto nepatrná změna se udržela po celé zbývající období vlády Maxmiliána II. i ve všech listinách jeho nástupců. V souvislosti se změnou titulatury Ferdinanda I. se do roku 1558 pečeť ohlašovala jako královská, zatímco poté již jen jako císařská. Jedinou výjimku tvoří Ferdinandova listina pro Vlachovo Březí z roku 1538, v níž se navíc uvádí, že se jedná o pečeť větší.

Datační formule začínala v českých listinách slovem „*dán*“, v německých „*geben*“, po čemž následovalo místo vydání a uvedení dne v měsíci a rok. Celkové znění datační formule se nijak zásadně neodlišovalo. Jediný rozdíl nacházíme ve způsobu uvádění dne v měsíci, který se v českých listinách určoval podle pohyblivých církevních svátků, zatímco v německých listinách byl užíván způsob uvedení dne v měsíci jeho pořadovým číslem.

Cíl rozboru formuláře spočíval v pokusu o rozkrytí vazeb mezi jednotlivými formulami v rámci příslušných listin a zejména mezi listinami navzájem, aby bylo možné stanovit, zda v panovnické kanceláři existovaly určité vzory, jež sloužily stylizátorům pro koncipování textů znakových privilegií. K listinám tak bylo třeba přistoupit velmi podrobně, rozebrat každou formuli a podrobit příslušné kritice a komparaci.

Například listiny, které vedle sebe figurovaly v jedné ze skupin podle způsobu koncipování narace, neměly společný začátek dispozice a nevykazovaly podobnosti ani v užití sankci a koroboraci. Pouze malé počty listin si byly podobné, přičemž se často jedná o privilegia, která byla vydána týž den nebo několik dní po sobě, například listiny Ferdinanda I. pro Cehnice a Opatov, díky nimž bylo možné rekonstruovat formulář listiny pro Prosiměřice. I několik listin, jejichž

data vydání dělily roky, však mohlo vykazovat jisté podobnosti, například listiny Ferdinanda I. pro Chabařovice z roku 1542, Horšovský Týn z roku 1546 a Šumperk z roku 1562 často figurují ve stejných skupinách, avšak styl jednotlivých ustanovení byl odlišný. Často bylo možné zařadit více listin do jedné skupiny, například pokud obsahovaly prvek, kterým se odlišovaly od ostatních. Nicméně ani v těchto případech nebyly nalezeny žádné spojitosti časové či teritoriální. V určitých situacích napříč celým obdobím tedy bylo možné dospět pouze k náhodně se vyskytujícím podobnostem.

Hovoříme zpravidla o způsobu koncipování, nikoli o doslovné shodě, neboť ani listiny, které byly vydány v jeden den, nejsou zcela stejné.

Kromě výše naznačené shody listin vydaných jedním panovníkem, byly nacházeny podobnosti u některých listin vydaných různými panovníky. Podobně byly koncipovány například listiny Ferdinanda I. pro Žihli z roku 1559, Maxmiliána II. pro Dolní Kounice z roku 1571 a Rudolfa II. pro Bystřici nad Pernštejnem z roku 1580; privilegia Rudolfa II. pro Nehvizdy a Matyáše II. pro Kladruby; či více privilegií současně, například privilegia Ferdinanda I. pro Štětí z roku 1549 a Doubravici nad Svitavou z roku 1557, s listinami Maxmiliána II. pro Chřibskou z roku 1570 a Kašperské Hory z roku 1572 a listinami Rudolfa II. pro Dolní Bousov z roku 1600 a Bor z roku 1602. Jisté vzory tedy musely existovat a kancelářský personál je užíval po celé období. Kromě uvedeného rozboru tuto hypotézu podporují i odkazy na „celkový vzor formuláře“ v salbuchách pod odkazy „*ut in forma communi*“ či „*ut in forma generi*“ pro opakující se formule, které nebylo třeba vypisovat celé. Případně odkaz k předchozí listině „*ut in forma superiori*“.

Styl privilegií vydaných v německém jazyce působí konzistentněji, zejména listiny z druhé poloviny vlády Ferdinanda I., jež nejvíce odpovídaly zvyklostem v říši. Do německy vydaných listin ostatních panovníků prostupovaly i zvyklosti české, a proto se jejich styl do značné míry změnil. Pouze listina Rudolfa II. pro Ostrov z roku 1604 se svým zněním z větší části navrácí k privilegiím Ferdinanda I., zejména pro Jáchymov a Přísečnici. Rovněž zde figurují listiny podobné skladby po celé období, a tak se výrazné podobnosti projevují v listinách Ferdinanda I. pro Jáchymov z roku 1546, Kralupy u Chomutova z roku 1548 a Město Albrechtice z roku 1563 s listinami Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1570 (koncept) a Chabařovice z roku 1571, Rudolfa II. pro Oloví z roku 1594, Adamov z roku 1595, Mikulov z roku 1597 a Ostrov z roku 1604 a Matyáše II. pro Výsluní a Loučnou pod Klínovcem.

Naproti tomu se vyskytovaly listiny, pro něž byl zvolen zcela odlišný typ formuláře, a proto se téměř za všech okolností odlišovaly – listiny Ferdinanda I. pro Horu Svaté Kateřiny z roku 1528, Horní Blatnou z roku 1555 a Horu Svatého Šebestiána z roku 1563, listina Maxmiliána II. pro Chrastavu z roku 1574

a Rudolfa II. pro Rudolfov. Tato privilegia se často vzájemně nacházela ve stejných skupinách u jednotlivých formulí, přičemž k nim byly často řazeny i listiny Rudolfa II. pro Liberec z roku 1577 a Chrastavu z roku 1581.

Nakonec se zmiňme o drobnosti, kdy i na první pohled nepatrná skutečnost může vzbudit badatelův zájem. Při výzkumu formuláře se v četných listinách objevovalo slovo „*znovu*“, méně často „*zase*“, které se vyskytovalo v souvislosti s uvedením určitých práv v naracích, dispozicích a koroboracích nemalého množství listin.

V naraci některých se uvádí, že panovník má *znovu* vysadit ves za městečko, *znovu* dát pečeť, *znovu* vysadit jarmark, popřípadě vše dohromady, aniž by však bylo vysloveno, že příjemce v minulosti některého z těchto práv již požíval, ale pozbyl je například z důvodu ničivého požáru či války.<sup>730</sup> Takových listin vydal Ferdinand I. tříadvacet, Maxmilián II. pět a Rudolf II. sedm. Není přitom bez zajímavosti, že vyjma lokalit, které měly být na městečka teprve vysazeny, byly všechny městečky a Bor byl v době vydání listiny městem.

Z listin, které obsahovaly slovo „*znovu/zase*“ v naraci, jej v dispozici bylo možné postihnout v případě listin Ferdinanda I. pětkrát, Maxmiliána II. ani jednou a Rudolfa II. třikrát. Kromě naznačeného nepoměru není bez zajímavosti, že v listinách, které jej obsahovaly v obou formulích, se ne vždy vztahovaly k téže skutečnosti. Například v listině pro Štětí se v naraci vyskytuje pouze prosba o znovu dání pečeti, ale v dispozici je součástí pasáže o znovu dání trhů, které v naraci ani nefigurovaly. Svitávce měla být „*znovu*“ udělena pečeť, dva jarmarky a týdenní trh; v dispozici se však slovo „*znovu*“ nachází u obnovení statutu městečka a poté u jarmarků a trhu. Kromě toto existují listiny, které slovo „*znovu/zase*“ neobsahují v naraci, ale v dispozici ano, například pro Sedlici a Cehnice.

Koroborační formule obsahovaly určitou formu mandátního ustanovení, v jehož rámci někdy docházelo k zopakování udělených práv. Právě v této pasáži lze sledovat výskyt slova „*znovu*“ nebo častěji „*znovudání*“. A to v jedenadvaceti listinách Ferdinanda I., čtyřech listinách Maxmiliána II. a čtyřech Rudolfa II. Počtem se listiny téměř shodují s výskytem slova v naraci, avšak velmi často se nejedná o listiny, které jej obsahují v naraci či dispozici.

Kromě slov „*znovu*“ a „*zase*“ se vyskytuje i sousloví „*v nově*“, v německých listinách „*von neuem*“. Poprvé jej zaznamenáváme v listině Maxmiliána II. pro Hustopeče, jíž měla být pečeť udělena „*v nově*“. Víme, že Hustopeče již předtím užívaly nejméně dvou pečetidel s jiným znamením, než které vidíme později na-

<sup>730</sup> V listině pro Rosice, která byla zničena při požáru, se uvádí *zase*. Stejně například i v listině pro Nové Veselí, pro něž chtěl Zikmund Helt z Kementu obnovení vyjmenovaných práv bez uvedení jejich ztráty.

malované v listině a které jim tedy bylo dáno nově.<sup>731</sup> Dále pak v listině Rudolfa II., kde lze sledovat jistý rozdíl mezi slovy „zase“ a „v nově“. V naraci listiny pro Vysoké Veselí Jan Bořek Dohalský prosí panovníka, aby ztracená privilegia „zase“ udělil a poté „v nově“ vysadil třetí jarmark, načež v dispozici jej Rudolf II. uděluje „v nově“.

V německých listinách jej v naraci poprvé sledujeme v listině Ferdinanda I. pro Horu Svaté Kateřiny, kde se nachází při prosbě o vysazení na město: „/.../ zu einer Stadt den Ort ergeben, neu errichten, und /.../“. Dále jej sledujeme v naracích listin Rudolfa II. pro Oloví, Adamov, Mikulov a Ostrov a Matyáše II. pro Výsluní i Loučnou pod Klínovcem, vždy pod slovním spojením „von neuem“. V případě Hory Svaté Kateřiny, Adamova a Mikulova se jednalo o nové udělení milostí, v listinách pro Oloví a Ostrov sledujeme opakované udělení práva pečtit pečeti se znakem, již místní užívali již v minulosti, ale listina k této výsadě podlehla požáru. V dispozicích se sousloví „von neuem“ objevuje čteněji, neboť jej zaznamenáváme v sedmi listinách Ferdinanda I., jedné Maxmiliána II., pěti Rudolfa II. a obou privilegiích Matyáše II. Koroborační formule německých listin neobsahovaly mandátní ustanovení, a proto v nich nedocházelo k rekapitulaci udělených práv, tedy se v nich slova „von neuem“ ani nemohla objevit. Jediný případ ze všech listin, nehledě na jazyk vydání, kdy zaznamenáváme námi sledované slovo v sankci, představuje privilegium pro Ostrov to při opakování uděleného práva: „/.../ und neu gegebenen Wappen und Kleinott /.../“.

Z výše uvedeného vyplývá, že stylizátoři listin užívali slova „znovu“ ve dvou významech. Buď jako opakované udělení práva nebo častěji jako zcela nové udělení. V německých listinách se objevuje téměř vždy pod souslovím „von neuem“, což by v českém znění mohlo být ekvivalentně psáno rovněž zvlášť jako „z novu“, tedy nově. Za důležité považujeme uvědomit si, že v dobovém kontextu bylo i opakované udělení nové, a proto nebylo tohoto sousloví užíváno důsledně. Výskyt slova se prokázal jako nahodilý a bez jakékoli časové či místní návaznosti s formulářem.

Hledali jsme vzor celkového formuláře, který by mohl být stylizátory aplikovatelný na širší počet listin. Samotné penzum listin bylo možné rozdělit jednoduše do dvou skupin, a to znakových privilegií v užším slova smyslu, jimiž byl udělen (polepšen) skutečně pouze znak a případně přidáno právo pečtit určitou barvou vosku. Privilegia v širším slova smyslu obsahovala řadu udělených práv, a tedy dání znaku bylo zakomponováno jako jedna množina v rámci celé listiny. Lišily se i statusy příjemců, kdy na jedné straně byly vsi vysazovány za městečka

731 DŘÍMAL, J. – ŠTARHA, I.: *Znaky*, s. 127–128.

a městečka za města (v případě Chotusic mělo vysazení za městečko za následek pokles statusu městečka pro sousední Žehušice) a na straně druhé se status neměnil, tedy příjemci zůstaly městečky či městy. Důležité byly i podněty vedoucí k vydání listin, které byly ve formuláři reflektovány. Těchto několik jednoduchých zmínek naznačuje, že bychom mohli formulář po zevrubném průzkumu označit za diferencovaný. Právě v závislosti na hloubce průzkumu jednotlivých formulí se odvíjí tvrzení o konzistentnosti či naopak diferencovanosti jednotlivých listin.

Stylizátor užíval podobné či totožné obraty pouze v rámci jednotlivých formulí. Z tohoto důvodu jsme se nezdálo setkávali se situacemi, kdy listiny s podobnou narací měly odlišně koncipovanou dispozici a další formule. Nepodařilo se ani prokázat, že by určité skupiny tvořily ucelené kategorie v určitých obdobích. Zaznamenali jsme i řadu odlišností oproti erbovním listinám pro fyzické osoby, zejména opakování udělených práv v sankci a koroboraci, které tyto neobsahují. Charakter diktátu určovala řada faktorů, kromě zmíněné šíře udělovaných výsad mohl hrát roli statut příjemce i otázka jeho vlastnictví. Například komorní lokality obdržely privilegia téměř vždy v německém jazyce a jejich formulář lze označit za konzistentnější, nežli je tomu u listin českých. Svou roli přitom pravděpodobně sehrála blízkost německé expedice k dvorské kanceláři. Sama otázka jazyka však nemohla být vždy určující a řada příkladů dosvědčuje, že pro určité části listin nehrála téměř roli. Například listiny Ferdinanda I. pro Horu Svaté Kateřiny či Maxmiliána II. pro Chrástavu z roku 1574 se svým formulářem podobají více českým listinám; přesto jsme dospěli k závěru, že němčina byla původním jazykem vydání.

Kromě znaku samého panovník obdobnými listinami často vysazoval vsi za městečka, uděloval právo ke konání týdenního a výročního trhu a povoloval pečtit určitou barvou vosku. V celé diplomatické produkci jsou čteně zastoupeny i listiny, které obsahují „pouze“ tato práva, ale ne znak. Proto byla znaková i ne-znaková privilegia vydávána pod stejnými „vzory“, a dání znaku sehrávalo v rámci celého formuláře pouze epizodní roli. Do jisté míry lze proto tvrdit, že formulář byl konzistentní, pokud hovoříme o panovnických majestátech obecně. Jdeme-li ve studiu hlouběji, tím více diferencovaný formulář sledujeme nadto lze postihnout, že se formulář vyvíjel. Žádný konkrétní či speciální formulář pro námi zkoumané písemnosti velmi pravděpodobně neexistoval.

Další významné kritérium či badatelská otázka, která určovala směřování práce, spočívala v kritickém zhodnocení popisu samotného, respektive poukaz na jeho kvalitu s ohledem na vyobrazení znaku v listinách. Originálních listin s miniaturami, ale například i opisů a suplik s obsaženou malbou znaku se dochovalo téměř poloviční množství, což lze v našem prostředí považovat za značný úspěch.

Díky těmto dokladům bylo možné představit si skutečnou či alespoň přibližnou původní podobu znaku. V četných případech jsme pozorovali latentní i zjevnou kolizi mezi popisem a vyobrazeným znakem. Například v popisu znaku Kašperských Hor se uvádí, že rámě má vynikat z věže, ale na miniatuře zřetelně vyniká z hradby. Znak Poběžovic obsahuje erb pánů ze Švamberka, avšak v popisu nebyl hlášen. Malby znaků z opisů nám rovněž v některých případech pomohly osvětlit správnou polohu figury. Naopak například popis znaku Staré Říše uvádí polohu lva jako „*od levý k pravý straně vzhůru stojícího*“, ale na dochované malbě z roku 1732 je vyobrazen v poloze obrácený. Věc je o to více matoucí, že se jedná o vidimus vyhotovený dle originálu v Jihlavě. Na dochované pečeti je však lev vyobrazen dle popisu.<sup>732</sup>

Malba určovala správnou podobu znaku, zatímco v popisech nemusely být některé skutečnosti uvedeny. Obecně platila vyšší míra přesnosti popisů, respektive shoda popisu a malby v německy psaných listinách oproti listinám českým, což bychom snad mohli vysvětlit na jednu stranu celkovým odlišným zpracováním listin vydaných v německém jazyce. Na druhou stranu si musíme uvědomit, že v německém jazyce byly napsány převážně listiny pro komorní a horní města a městečka, eventuálně pro příjemce, jejichž vrchností byly osoby typu místokancléře pro německé záležitosti Jiřího Mehla ze Střelic. V těchto případech předpokládáme vyšší míru povědomosti o správném vzezření udělovaného znaku příslušným kancelářským personálem. Erby panovníka i petitorů, které byly zahrnuty do udělovaných znaků, byly častěji pouze popsány, aniž by bylo odkázáno ke jménu majitele, a to v průběhu celého období. Pouze upomínka na olomoucké biskupství byla učiněna ve všech popisech. Pro listiny vzešlé z panovnické kanceláře však nelze sledovat žádné východisko, které by dokázalo osvětlit různý přístup.

Předbělohorská znaková privilegia nabídla různé způsoby a přístupy popisování udělovaných znaků, které obsahovaly pestrou řadu tinktur a figur v nejrozličnějších polohách. Některé figury nebyly popsány dostatečně, nebo pro více skutečností autoři popisů užívali též název. Naše pozornost byla zaměřena na termíny, které dnes při tvorbě heraldických popisů konvenčně neužíváme, v případě tinktur například „rubínovou“ pro červenou, „lazourovou“ pro modrou, ale i „pobělavou“ či „našeravou“ pro stříbro. Z figur uveďme alespoň například všeobecný název „štrych“ užívaný pro břevno, kůl, krokev a hlavu štítu, „baštu“ pro věž bez střechy, „granec“ či „kabřinec“ pro cimbuří, „čertadlo“ pro kroidlo, případně „syphen“ či „kořeč“ pro pivovarský šoufek. Značné množství obecných figur však bylo pojmenováno stejnými nebo podobnými termíny, jaké užíváme

732 Srov. s DRÍMAL, J. – ŠTARHA, I.: *Znaky*, s. 228–229, a vyobrazení pečeti na tab. XXXVII.

dodnes. Vedle toho se pro orla i orlici užíval vždy termín „orel“ – jedinou výjimku tvoří popisy v listinách pro Sobotku a Adamov.<sup>733</sup> Obdobně se vždy popisuje lev, pouze v popisu znaku Dobrovice, respektive erbu Valdštejnů, se hlásí „lvíce“. V ostatních popisech erbu Valdštejnů se však uvádí lvi. Některé figury či jejich polohy byly hlášeny stejnými termíny, přestože byly jiné. Například při popisu znaku Dolní Dobré Vody se v popisu nachází „klín“, přestože se z dnešního pohledu jedná o hrot. Zajímavé srovnání nabízí užité termíny pro další heraldické figury, z nichž dodnes používáme pouze krokev, kužel, skálu a trávník. Rovněž termín „pošikem“ značil nejen šikmý, ale i kosmý směr. Popisy často obsahují termíny či spíše jakési dovětky, které navozují představu o poloze figury, ale ve skutečnosti žádnou polohu neurčují, například „sedí“, „stojí“, „postavený“ či „obrácený“; mnoho popisů končí slovem „se vidí“.

Členění štítů bylo popisováno vcelku kvalitně, avšak v některých případech jej bylo třeba vyvodit z kontextu či jiných okolností. Například v popisu znaku Bíliny se popisuje polcený štítek s hlavou vpravo a orlicí vlevo, ale jediný termín, který dovoluje správnou interpretaci, je orl, respektive orlice. Pokud bychom tedy neměli k dispozici miniaturu či pečeť a nevěděli, že se popisuje horní polovina erbu pánů z Lobkovic, neměli bychom šanci tento štítek správně namalovat.

Následně došlo k reflexi popisů staveb, zejména hradeb a věží, u nichž se potvrdily výše zmíněné závěry o nesouladu popisů znaků a jejich maleb v rámci miniatur. Není přitom bez zajímavosti, že kvádrování se v době vlády Ferdinanda I. vyskytovalo nejčastěji ve znacích královských a komorních měst a městeček, přičemž nebylo hlášeno pouze v popisu znaku Lokte. Jediná listina z doby vlády Ferdinanda I. a zároveň první listina, v jejíž popisu znaku bylo kvádrování výslovně zmíněno, ale lokalita nepatřila králi, byla vydána pro Dobrovici v roce 1558. V dalším období můžeme sledovat nárůst nejen popisu kvádrování, ale i jeho výskytu mimo popis, právě i u vrchnostenských lokalit. Kvádrování tedy mohlo mít v dřívějších dobách zvláštní význam, který se v průběhu předbělohorského období vytratil. Poloha vrat, respektive jejich otevření, nebo zavření byla poměrně často uvedena, avšak v četných popisech jsme nacházeli nejasnosti a vágní formulace. Při popisování střech jsme pak zaznamenali termín skřidlice, jenž zpočátku naznačoval, že by jím mohl být vyjádřen nejen druh střešní krytiny, ale zejména jeho tinktura. Zmíněná premisa se však nepotvrdila, neboť se jedná o regionální termín pro střešní krytinu obecně, bez ohledu na barvu. Celkový přístup k popisování staveb však nebyl konzistentní ani se v průběhu času nevyvíjel.

<sup>733</sup> Specifikum české heraldiky spočívá v tom, že skutečně odlišuje orla a orlici podle počtu hlav, které se již dále neuvádí. Abychom mohli uvažovat, že do našeho období spadají počátky rozlišování těchto dvou figur, musel by proběhnout cílený a širěji zaměřený výzkum.

V některých případech bylo možné sledovat popisy natolik stručné, že by pouze na jejich základě nemohl znak namalovat ani zkušený malíř. Naopak v některých případech byly popisy natolik podrobné, že předčily popisy v německy vyhotovovaných listinách. Domníváme se, že v obou případech mohlo docházet k zobrazování skutečných existujících staveb a předmětů, jejichž přesnou podobu nemohl úředník znát. Jak tomu ostatně bývá i dnes, problém nastal pravděpodobně v komunikaci, přihlédneme-li k dochovaným suplikám. Supliky, které kancelář obdržela, měly různou kvalitu, což se projevilo i na čtyřech exemplářích, o nichž jsme se zmínili výše. Některé obsahovaly jen popis, některé jen malbu, ale některé obojí. Naznačené různé postupy petitorů ve vyhotovování písemných žádostí měly za následek různou kvalitu popisů znaků. K suplikám byly pravděpodobně přikládány jednoduché malby znaků, které chtěli adresáti privilegií udělit, avšak v textu suplik nebyly tyto malby vždy popsány. Stylizátor listiny, či pouze popisu samotného mohl vycházet z popisu či malby, které mu byly předloženy. Nicméně sám musel disponovat znalostmi heraldických pravidel a způsobu popisování znaků. V suplice Heřmanova Městce se znak popisuje jako *„lekno, kteréž na vodách roste“*, zatímco v listině se uvádí *„štít modré neb lazurové barvy, v němž uprostřed lekny list zelený své přirozené barvy /.../“*. Nicméně ne vždy mohl mít úředník úplnou povědomost o znaku či podobě předmětu, jenž se má ve znaku ocitnout, a proto můžeme nacházet vedle popisů „průměrných“ i popisy strohé, nebo naopak podrobné. Jako příklad uveďme znak Vlastějovic, který tvoří jakýsi jednoduchý, avšak technicky provozu působivý nákras interiéru hamru. Navzdory výskytu mnoha prvků a jejich vzájemného složitěho uspořádání se v popisu uvádí pouze *„erb, totižto štít modrý, v němž jest hamr s nakovadlem, držíc na témž nakovadle muž v bílém odění v rukú šín železa /.../“*. Můžeme proto odhadovat, že buď měl v tomto případě úředník k dispozici pouze popis poskytnutý příjemcem, nebo naopak pouze malbu, s níž se musel vypořádat podle svého nejlepšího vědomí. Obdržel-li malbu i uvedený popis, mohl se rozhodnout pro prosté opsání tohoto popisu poskytnutého petitem. Pohybujeme se však v době, kdy o písemných suplikách nemáme žádné doklady. Obdobně se nedozvíme žádné podrobnosti o podobě zámku ve znaku Podhradí nad Dyjí (č. 94). Často docházelo k vyobrazování existujících předmětů a staveb, jejichž podobu nemohl úředník kanceláře znát, o čemž svědčí například popisy znaků Líšně (č. 65), Sadské (č. 74), Dalešic (č. 79) či Boru (č. 143). Na pomyslném druhém břehu stojí například popis znaku Vysokého Veselí (č. 111), jehož autor hlásil sebemenší detaily, například počet stínek cimbuří.

Kancelářský personál vycházel z podkladů, které mu poskytl petitor, a proto uvedl buď popis jen zběžný, nebo naopak podrobný. Příjemce sám měl totiž konkrétní představu o konečné vizuální podobě znaku, a proto strohý popis nemusel být příjemci nutně na překážku. Malíř následně, dle zadání příjemce,

do vyhrazeného místa namaloval znak, jenž se později promítl do pečetidla. Z tohoto důvodu je možné se domnívat, že popis v listině nemusel hrát roli primárního nosiče informací pro malíře znaku, ale že pouze spolupůsobil při dohodě malíře s příjemcem, který vyhotovení malby zadával. Malba hrála hlavní roli, neboť právě podle ní byl vyroben pečetní typář. Na základě určitých indicií, které prameny nepřímo poskytují, dokonce vyvstává možnost postupu opačného, tedy že v době, kdy příjemce již měl jistotu, že mu listina bude vydána, mohl rytci zadat vyhotovení pečetidla, například s využitím nebarevného náčrtku znaku. Jako předloha pro miniaturu tedy mohlo sloužit již hotové pečetidlo, například pro základní obrysy, které malíř poté rozvinul. Takovýto postup však nepředpokládáme jako hlavní nebo častější, ale jako možný. Bylo by totiž třeba provést cílený výzkum miniatur a pečeti.

V souhrnu můžeme říci, že autoři své popisy koncipovali s přihlédnutím k dikci celé listiny a s množstvím ozdobných prvků, které pro popis samy postrádají validitu. Z daného pohledu takový popis celkově vnímáme spíše jako literární umělecké dílo. Mnohem důležitější byla pro znak jeho malba v listině, která popis vhodně doplnila či upřesnila a v dobovém chápání měla přednost před popisem.

Dále jsme se snažili postihnout, do jaké míry se projevil erb vydavatele či vrchnosti do znaku nově uděleného či polepšeného. Ve většině případů bylo možné prokázat, že se vydavatel či petitor nechal v uděleném znaku zvěčnit. A to pomocí svého erbu nebo jeho části, v několika málo případech i erby svých manželů.

Integrální součást celé práce tvoří registář. Tedy přehled všech znakových privilegií, jimž se věnoval celý text. Jedná se o zkrácené obsahy listin ve dvojí formě – základní a podrobné. V podrobných regestech byly v původním znění citovány některé pasáže z listin, zejména udělovaná práva. Po každém regestu následoval poznámkový aparát, v němž se čtenář mohl seznámit s místem uložení listiny či jejího opisu, kancelářskými poznámkami či literaturou. Nejedná se však o literaturu, v níž autoři věnovali pozornost znaku jako takovému, ale pouze o publikace, které se zabývaly daným znakovým privilegiem. Lokality jsou v rámci registáře očíslované a dle těchto čísel jsou seřazeny i v rámci Heraldického rozboru.

Původní obecný cíl, tedy v čem by měla předkládaná publikace být nápomocná a přínosná pro další heraldické a sfragistické bádání, spočíval ve vytvoření díla, které by vyplnilo prázdné místo v heraldické literatuře a napravilo desetiletí vžitá omyly a chyby, jichž se dopouštěli dřívější badatelé. Současně jsme chtěli vytvořit přehledný soupis předbělohorských komunálních znakových privilegií obsahující potřebné a pokud možno přesné a správné údaje. Zdali se podařilo cíle dosáhnout, ukáže čas.